У ПРОМІННІ ДВОХ СОНЦЬ

Повість

Нема нічого неймовірного і в тому припущенні, що за якусь хвилину цілі віки роздумів і наукового пізнання живуть і вмирають на наших очах всередині атома. Самі по собі об’єкти і не великі, і не малі, і якщо всесвіт здається нам неосяжним, то це просто людське уявлення про нього. Коли б він раптом скоротився до розмірів горіха при умові збереження всіх пропорцій, ми б не мали найменшої можливості помітити цю зміну.

Анатоль Франс

МАНДРІВКА ДО ОЛІМПІЇ

Над стародавньою Елладою сяє святковий літній день. Антоніда милується сліпучо-білими храмами Олімпії, тінистими священними гаями. Ось вона минає південні пропілеї — два ряди урочистих колон, і виходить на терен Альтіса — найсвятішого місця Олімпії. В гамірливому натовпі учасників і гостей олімпіади полум’ям спалахують пурпурові хламиди розпорядників. Трибуни стадіону заповнені: зібралося не менше п’ятдесяти тисяч чоловік. Зараз почнеться…

Антоніда добре знає, що жінкам під страхом смерті забороняється спостерігати олімпійські змагання, та все ж вона — в натовпі, що суне на стадіон. Заборона зовсім її не страшить. Не помічаючи навколо жодної жіночої постаті, думає: "Цікаво, якими міркуваннями керувалися верховні, коли затверджували цей закон?"

Пурпурові хламиди урочисто попливли до своєї трибуни. Заграла труба, і стадіон одразу вщух. Антоніда бачить відблиск сонця на міді, на якусь мить цей гострий блиск ніби засліплює її, і панорама стадіону

зникає. Але це тільки на мить. Ось вона знову бачить і чує все, що тут відбувається.

Літній уже, але атлетичної статури чоловік виходить на середину арени і, задерши голову, вигукує прізвища тих. що зголосилися змагатися з прудкості. Антоніда слухає атлета, в коротко підстриженій бороді якого вже з’явилися срібні нитки, і міркує: "Певно, ветеран-олімпіонік. Це ж і його колись отак викликали на оцю арену". Бігуни переступають з ноги на ногу. Коли зійдуться всі — підуть до роздягальні, натруть своє тіло оливою, а тоді знову на арену — тягти із срібної урни мусянжові жетони з номерами… А поки що літній атлет все вигукує і вигукує імена бігунів. Нарешті останні:

— Харілай із Кеоса! Політіон-афінець!

Коли всі юнаки вишикувались на арені, старий атлет, вказуючи на них, звернувся до народу:

— Чи допустимо їх до змагання? Може, є з-поміж них лукаві, нечесні — не гідні брати участь у священних олімпійських іграх?

І раптом хтось крикнув:

— Є!

Атлет повернув голову в той бік, звідки пролунав голос.

— Кажи!

— Харілай не гідний цієї високої честі! На ньому ганебна пляма рабства. Це вільновідпущеник одного гіпобота.[5]

— Що ти скажеш на це, Харілаю? — звернувся атлет до юнака — той уже виходив із шереги. — Мовчиш?

— Ганьба! Ганьба! — закричали трибуни.

Юнак, похнюпившись, пішов до виходу, а вигуки і свист хльоскали його, як батоги. Антоніда кинулася за ним.

— Не журися, друже! — вирвалося у неї, та хіба міг він її почути?

Деякий час Антоніда стежила за бідаком, а коли той зник десь у натовпі, що товкся побіля крамничок, розташованих уздовж муру, тяжко зітхнула. Шкода, що вона не може втрутитися в події. Те, що сталося, то вже сталося… Інцидент із Харілаєм зіпсував їй настрій, уже й не цікаво було дивитися змагання бігунів. Звернула увагу на біломармурові храми і палаци, на статуї спортсменів і богів. А ось і славнозвісний портик "Луна". Шестигранник із сімома колонами — шість по кутках і одна посередині. Якщо тут вимовити слово, луна повторить його сім разів.

Антоніда заглядає всередину, гукає:

— Глібе!

Та стіни, звичайно, не чують її голосу, мовчать. До портика заходить уже знайомий Анто. ніді юнак Харілай. Важко дише, підносить угору міцний кулак і гукає:

— Я вільний!

І луна сім разів повторила: "Я вільний!.."

Юнак усміхнувся і вийшов.

Тим часом вечоріло. Сонце черкнулося гір і кидало на Олімпію останні промені. Антоніда поглянула на храм Зевса — колони вже пойняла тінь, а карниз світився золотими відблисками. То сяють ковані із золота щити — а їх сто один! Ну, як же тут не сказати: золоте надвечір’я. Справді золоте!

Біла-біла колонада оточує храм — здається, наче мармур світиться і поступово гасне. Ось і великі сходи. Мусянжові масивні двері прохилені, певно, там хтось є — може, Фідій чи хто з його помічників. Статуя Зевса закінчена, завтра вперше її побачить народ.

У сутінках храму між двома рядами колон тьмяніє велетенська постать бога. Голова Зевса майже підпирає стелю, і хоч сонячне проміння не може до неї сягнути — адже у храмі немає вікон, — проте обличчя богове світиться. Світло випромінюється з його мудрого чола, з його добрих очей. Ілюзія вражаюча, і Антоніда відчула: це бог! Знала ж, як скульпторові вдалося домогтися цього ефекту — у заглиблення, видовбане в темно-синьому камені біля підніжжя, налита масна рідина, вона й кидає відсвіти на обличчя могутнього бога, — Антоніда це знає, проте чари мистецтва так полонили її, що Зевс видається їй живим. Здається, от-от він підведеться зі свого трону і розвалить тісний для нього храм… Ага, чому Фідій витворив таку величезну, неспіврозмірну з приміщенням статую? Адже скульптура займає не менше третини храму! Треба буде спитати про це в друзів — вони ж радили помандрувати до Олімпії… А може, оця скульптурно-архітектурна непропорційність — один із засобів підкреслити великість бога?

Тільки тепер Антоніда помітила Фідія. Онде’він — плішивий дідок — прихилився до колони і невідривно дивиться на статую. Дивиться так, наче вперше її бачить, наче не він створив її спочатку в своїй уяві, а потім із золота і слонової кістки. А може, він думає зараз про Афіни — робота ж тут закінчена, і треба повертатися, а там знову візьмуться за слідстбо… Антоніда знає, що заздрісники та інтригани затіяли проти Фідія судову розправу, твердячи народові, що скульптор, працювавши над статуєю богині Афіни, украв золото. Мишача шамотня! Де їм зрозуміти, що коли б

у нього було золото, то для мистецтва він і своє віддав би до решти, як віддавав усе життя золото своєї душі. Відомо Антоніді — в Афінах на Фідія чекає в’язниця і смерть, але він цього не знає і ось у глибокому мовчанні споглядає діло рук своїх. Пишайся, смертний, ти створив своє безсмертя!

Та на обличчі в нього блукає сумнів і тривога. Про що ж він думає?

Раптом Антоніда чує його шепіт:

— Чи ти задоволений, Зевсе?

Так ось що хвилює митця: чи вдався йому твір?

Антоніда затамувала дихання… Страшенно цікаво підслухати думки людини, про яку згадують ось уже майже три тисячі років.

Фідій ступнув до статуї і вже голосніше спитав:

— Чи ти задоволений, Зевсе?

У відповідь загуло, загриміло, тонка чорна розколюватина поповзла по білій мармуровій підлозі.

Фідієве лице освітилося радістю: Зевсові мила його робота! Випростався, підніс догори обидві жилаві руки:

— Я щасливий, Зевсе!

Мабуть, Фідій казав іще щось, дякуючи батькові богів і людей, та в цей час Антоніда почула інший голос:

— Вам термінове повідомлення!

Одразу не второпала: що таке? Яке повідомлення? Чиясь рука торсала її за плече.

— Космічний корабель наближається…

Антоніду наче струмом пройняло: наближається! Одним порухом пальця вимкнула апарат, зняла з очей м’яку пов’язку, і видіння стародавнього світу одразу зникли. Скинула з голови металеву сітку, через яку в мозок надходили імпульси, що розгорталися такими яскравими картинами. Вона ще поблукає по Елладі з Глібом… Глібом Максимовичем. Нарешті він вже близько! Мерщій, мерщій на космодром!

І ось Антоніда вже на космодромі. В її руці — букет розкішних троянд.

На оксамитово-багряних пелюстках тремтять росинки, наче сльози. І в їхніх прозорих кришталевих краплинах відсвічується голубінь очей Антоніди.

Вона прийшла рано. Схвильовано поглядає на хмари, що зранку заволокли небо. Їй стояти тут, здається, весь день. Бо корабель тільки наближається. І десь лише під вечір він м’яко опуститься на бетоновану гладінь космодрому.

Та вона чекатиме. І прозорі росинки на пелюстках троянд зблискуватимуть, як далекі зорі, як промінчики з інших незнаних світів.

ЗНАВЕЦЬ ЧИСЕЛ

…Великий Математик прийняв Космонавта в просторому Магнітному залі. Пронизане ніжними, добре відчутними силовими лініями, приміщення підбадьорювало вченого, підтримувало в ньому певний енергетичний потенціал, який давав можливість працювати, мислити. Це було помітно по його тілу — тьмяному сфероїду, який часто світився блакитним сяйвом, особливо ж у ядрі, де, власне, генеруються думки.

Зеленкуватих пелюсток почуттів, що звичайно обіймають периферію кожного мислячого сфероїда, Космонавт не побачив. Та це його й не здивувало, бо добре знав, що вчений занадто старий і вже давно втратив деякі фізичні характеристики.

Як тільки Космонавт, пропливши понад нижньою площиною Магнітного залу, зупинився на відстані одного свого діаметра від Великого Математика, вчений тієї ж миті розпочав передачу своїх думок. Окремі блакитні зблиски в ядрі сфероїда злилися в суцільне сяйво. Він досконало володів своїм енергетичним полем, і думки линули по ньому ритмічними хвилями. Космонавт з готовністю сприймав їх, закарбовуючи в пам’яті.

— Юний мій друже! — вібрували хвилі магнітного поля. — Вам випало щастя в квадраті. Найперше те, що Природа обдарувала вас гарячим бажанням, невтомним прагненням розкривати її таємниці; по-друге, можливість здійснити мандрівку в глибини Всесвіту… Ще раз наголошую: це велике, безмежне щастя, яке будь-коли випадало на долю мислячого Сфероїда! І я не маю сумніву, що ви, юначе, будете достойний тієї високої хвилі, що підносить вас у Безмежжя. Ви не подивуйте мені, старому Сфероїду, коли я скажу дещо таке, чого міг би й не казати, бо ви, певне, вже сприймали такі думки. Хоча це, між іншим, доведе вам, що Знавці Чисел також можуть бути поетами…

Космонавт помітив зеленкуваті плями, що ніби вирит нали з глибини старого Сфероїда.

— Так ось — Безмежжя… — продовжував Великий Математик. — Скільки мудрих Сфероїдів намагалося розв’язати загадку загадок Природи, знайти відповідь на вічні запитання: що таке Всесвіт? Чи має межі його Безмежжя? За якими законами живуть і періодично затемнюються наші великі і величні Голубі Сонця? А ще ж прадавні спостерігачі зафіксували цей загадковий факт: нерозлучна пара Сонць затемнюється одночасно і на досить тривалий період. Причому, період затемнення однаковий для обох. І відстань між ними — стала. Проте

загадково змінюється іноді положення Сонць стосовно нашої планети. Як? Чому? Подібних проблем, які ще ждуть свого розв’язання, перед нашою наукою — безконечний ряд. І велич мислячих Сфероїдів — у пізнанні нашого Всесвіту. Кажу "нашого", бо не виключена можливість, що він не поодинокий, що в Природі існують інші світи — може, хоч і не такі досконалі, але не менш прекрасні і дивовижні, ніж оцей наш.

Космонавт помітив, що в ядрі старого Сфероїда посилилось блакитне світіння.

— …Ви вже, певно, знаєте, що я довгі роки працював над рівнянням, яке б описувало простір від таких його часток, як енерготон до гігантських об’єктів — таких, як Голубі Сонця.

— Рівняння Всесвіту! — захоплено вставив Космонавт, і весь засяяв блакитними і зеленкуватими пелюстками.

— Саме так — рівняння Всесвіту, — продовжував Знавець Чисел, очевидно, задоволений неінертністю молодого Космонавта. — Коли щільність нашого Всесвіту така, як я її обчислив, то простір мусить вгинатися під її дією. З мого рівняння випливає, що наш Всесвіт має певну замкнуту кривизну…

— Замкнуту кривизну? — прохопився Космонавт, і ядро його зробилося зовсім блакитним. — Але ж це означає…

— Ви вірно зрозуміли: це означає, що наш Всесвіт має межі, що він конечний як у просторі, так і в часі. Я добре розумію вашу вираженість, юначе. Бо й для мене самого цей наслідок був несподіваним. Так, так. Та з цим і зараз важко погодитись: Безмежжя має межі! І я передбачаю, скільки буде висловлено негативно заряджених думок з приводу моєї формули. Втішає мене тільки одне: доки вони зберуться з думками, я вже не існуватиму, отже й не відчую колючих розрядів скептицизму і огуди.

— Навіщо ви так… — спробував потішити старого Космонавт. Але Знавець Чисел не дав йому договорити:

— Я добре знаю свої енергетичні ресурси. На жаль, старіння молекул — незворотний процес… Але з другого боку, коли б у Природі не відбувалось незворотних процесів, то вона не могла б розвиватися, тобто не існувала б. Отже, коли я опублікую своє рівняння, ви будете далеко від нашої планети. Ось вам його графічне зображення, — учений зробив видовження в середній частині свого сферичного тіла і ним подав Космонавтові тоненьку еластичну платівку, всуціль усіяну математичними символами. — Я прошу вас якнайсерйозніше поставитися до перевірки фізичної відповідності рівняння. Вирішальне значення матиме визначення щільності речовини і вивчення поляризації світла Голубих Сонць. Адже ви перебуватимете в просторі, близькому до них, і цей фізичний ефект мусить бути там значно помітніший… Скажіть відверто: ви розумієте… важливість цього завдання?

— Не просто важливість, — відповів Космонавт, — а велич! Адже якщо ваш висновок підтвердиться, то це… це буде революція в науці!

— Я радий, що ви мене зрозуміли. Бажаю вам щасливо подорожувати і благополучно повернутися на рідну планету.

— А я вам бажаю хорошого енергетичного балансу.

— Прощайте.

— До побачення!

І Космонавт плавно полинув із Магнітного залу.

ЗНАЙОМСТВО

Її блакитні очі наче зігрівають росинки на троянді, бо краплини сяють ще веселіше і принадніше. Може, тому, що хмари опустились ще нижче. Та дівчина нічого не помічає — вона вся там, в долині хвилюючих спогадів.

…Вперше вони зустрілися в глибині Землі. Фізична лабораторія, якою він керував, була розташована в шахті — за шість кілометрів од поверхні.

Швидкісний ліфт хутко спустив її вниз. Весело вискочила з кабіни, окинула цікавим оком великий підземний майдан і, побачивши на протилежному боці білі двері, поцокотіла гладенькими плитами. Сонячно. Не вірилось, що над головою — шість кілометрів тяжкої земної кори. От лише тиша — важка, непорушна — трішки непокоїла, тривожила. Наспівуючи пісеньку, підійшла до дверей, натиснула кнопку дзвінка. І треба ж було, щоб він сам відчинив їй:

— Прошу.

Ковзнула поглядом по моложавому обличчю: все в ластовинні, навіть ніс. "Он чого ви, шановний професоре, ніколи не з’являєтесь на’екранах! — подумала з несподіваною радістю. — Але ж могли б принаймні запудрювати".

— Я аспірантка…

Під його пильним поглядом враз погасла її безпричинна усмішка.

— І мама відпустила вас… під землю? — з удаваним співчуттям сказав він. — Ай-я-я…

Першої миті розгубилась, потім кров шугнула їй у скроні, і не встиг професор слова сказати, як вона вискочила з лабораторії. Побігла через майдан у якийсь напівтемний тунель — швидше, швидше, хоч за нею ніхто й не гнався. Їй тільки сімнадцять, та вона не дозволить себе

ображати! Навіть відомим ученим, навіть світовим іменам! Як він процідив "ма-ма"!

Бігла, доки втомилася. Тунель був не обличкований, під скупим освітленням тьмяніла порода. Певне, в давнину тут був штрек… Так і є. Он відходять в боки великі щілини, в яких колись було кам’яне вугілля, оте саме, що тепер є лише в музеях, та й то не в усіх.

Раптом світло погасло, чорна темрява завалила все навколо. Знову засвітилось, ще раз погасло і засвітилось. "Моргаєш? — сердито подумала, простуючи далі. — Поморгай! Я не якесь дівчисько, щоб мене… От заберуся в якусь щілину — попошукаєте!"

Знала, що робить по-дитячому, але не могла вже зупинитися. Подерлася кудись убік, у лаву, як, здається, казали в давнину. Світло блимало десь позаду, а потім і зовсім зникло. Поповзла ще трохи в темряві, знесилилась. Довго лежала непорушно на теплій породі, незчулася, як і задрімала. Прокинулась, пригадала все, що накоїла, і від порому ладна була провалитися до центра Землі. Мерщій назад! Зопалу не могла знайти виходу: куди не поткнешся — стіна. Темно — хоч око виколи. Повзає в тій лаві, спідничку пошматувала, руки й ноги пообдирала, а виходу нема! Зупинилася, щоб заспокоїтись та якось зорієнтуватись. Страх здушив горло, хотілось плакати, ридати, але не могла. Полежала, відхилилась і ну мацати стіну. В якомусь закапелку зачепила плетиво дротів… Усе навколо зблиснуло, а грому вона вже й не чула…

Перше, що вона побачила, опритомнівши, було його ластовиння. Професор схилився над нею, може, його тепле дихання і пробудило її. "Отепер відправить", — злякано подумала вона.

— Заспокойтеся, Антонідо, — лагідно сказав, ніби прочитавши її думку, — ми ще будемо разом працювати.

Згодом їй розповіли, що знайшов завал і врятував її саме він, і їй взагалі пощастило, що той стародавній заряд був од неї далеченько, та ще й за рогом.

Через два чи три дні вона почала працювати. Тепер обличчя керівника вже не здавалось таким кумедним. З кожним днем воно ставало милішим, привабливішим. Особливо очі — які вони розумні, чутливі і... ніжні! І ла— • стовиння здавалось їй тепер золотими цяточками.

...Провідною темою, що розроблялась в лабораторії, була проблема Часу, і юна аспірантка з усім своїм сім-надцятилітним завзяттям включилася в роботу. Ще на студентській лаві вона поділяла ідеї молодого ученого. Він висунув гіпотезу: час — дискретний, існує частка — він її назвав хронотоном — яка є втіленням енергії часу. Хронотон присутній в кожному атомі, кожному ядрі, він супроводжує кожну так звану елементарну частинку, набираючись її властивостей, маскуючись під них. Це — частка-хамелеон. Коли хронотон пронизує Землю з нейтріно або мчить із Сонця з фотоном — у нього немає маси спокою; коли ж він "співпрацює" з нуклонами — "підключається" до їхньої величезної маси. Треба впізнати, виявити цього хамелеона! — ось яке завдання поставив професор перед науковцями лабораторії.

У великих підземних анфіладах встановлено різноманітні прискорювачі, так звані фільтри, вловлювачі і ще багато інших хитромудрих установок. Тут бомбардували ядра, розкладали елементарні частинки, простежували сліди нейтріно... Але досі хронотон якось виплутувався з тенет.

Керівник лабораторії, бувало, тижнями не підіймався на поверхню. То працював на прискорювачах, то сидів бі ля лічилки, аналізуючії спектри різних частинок.

Вона перша сказала йому:

— Ходімте, Глібе Максимовичу, трохи погуляймо!

Підвів стомлену голову, сказав серйозно:

— А піду, бо ще втечете самі, доведеться шукати.

Вона усміхнулася, і він не міг стримати усмішки.

— Бач, який ви — злопам’ятний! — кинула з веселою фамільярністю.

— Та ні, ні, —сприйняв він легковажний тон. — Я навіть про маму не буду згадувати!

В неї аж рука сіпнулася — хотіла посварити, але стрималась.

— Чому ж ви не посварились пальчиком? — усміхнувся він, і їй знову здалося, що він читає її думки, навіть неусвідомлені: ми ж після роботи, так що керівник не нагримає.

Їй було безпричинно весело — сміялась, жартувала. Цокала каблучками по плитах і відчувала, що він милується її постаттю, кожним її рухом. "Ой! — схаменулася. — Ще подумає, що хизуюся!"

— Чого ви раптом споважніли? — спитав. — До хизливих дівчисьок вас зарахувати не можна, у вас природна грація.

Зупинилась як укопана.

— Глібе Максимовичу! Як ви читаєте мої думки?

— Справді? — знизав плечима. — Не знаю. Мабуть, наші біостанції настроєні на одну хвилю…

Довго блукали штреками старезної шахти, присвічуючи собі ліхтарем. Гліб Максимович розповідав про вугілля, тяжку шахтарську працю, без якої колись не можна було обійтися. І навіть уже в добу атомних електростанцій ішов інтенсивний видобуток вугілля.

— Не заспокоїлись, доки не вибрали останньої тонни! — докинула Антоніда.

— З вугілля тоді виробляли багато всячини…

Безконечні підземні тунелі свідчили про гігантську роботу людини, це — пам’ятники праці.

Коли проходили повз ту лаву, де вона так невдало сховалася, Гліб Максимович пригорнув її до себе і кілька разів міцно поцілував. Спаленіла, засоромилась, бо цього вона бажала, про це якраз подумала!

— Мила, хороша… Антось… — шепотів він, пригортаючись ще міцніше.

— Ви…

— Кажи мені ти. Ну, кажи!

А в неї язик не повертався казати йому ти. Він же вдвічі старший за неї! Удвічі!

— Я розумію: вік, — з якоюсь винуватою дитячою посмішкою сказав Гліб Максимович. — Нас роз’єднує хронотон… Але він же нас і поєднає, потрібна тільки витримка, витримка.

Тоді вона й не здогадувалась, що професор мав на увазі. А він замислив уповільнити свій власний час, щоб зменшити різницю в роках. Бо справді якось воно не пасує: йому тридцять чотири, а їй сімнадцять!

Отак міркував Гліб Максимович, милуючись красою Антоніди. Але вона нічого про те не знала, щебетала собі, як пташка, — весело, безтурботно.

Незабаром усі вже дізналися про їхні зустрічі, про їхнє кохання, та Антоніда все одно не могла йому "тикати".

От і зараз. Вийде він з корабля — як вона йому скаже?

А час тягнеться нестерпно довго. Здається, вона простояла тут, на ракетодромі, цілі роки...

Навіть всохли росинки на трояндах, бо сонечко вигулькнуло крізь хмари. Лише одна краплина — велика і прозора — світилася блакитним сяйвом, що було відблиском чарівних очей Антоніди.

НОВІ ЗАГАДКОВОСТІ

Космонавт-Сфероїд здійснював космічну подорож не сам. В літальному апараті разом з ним був його вірний побратим по опануванню космосу — Сфероїд-II. До того як вирушити в запаморочливі глибини космосу, вони обидва на менших апаратах вивчали біляпланетний простір, і то була велика підготовча школа. Хоча їхні польоти навколо планети дуже вразили весь світ, самі вони добре розуміли, що то лише тренування, лише проба сил перед історичним рейсом до Голубих Сонць.

Хід корабля контролювали по черзі. Якщо Сфероїд-I стежив за пультом керування, то його колега, Гфероїд-II, займався суто науковими дослідженнями і навпаки. Працювали "цілу добу", бо їхні організми для підтримання життєдіяльності не потребують сплячки. В цьому відношенні

Сфероїди нагадують акумулятори. Правда, вони акумулюють теплову енергію, яка в міру потреби перетворюється на інші види, що й підтримує життєві процеси. І коли молекули їхнього тіла поступово втрачають здатність трансформувати енергію — настає старість. А коли енергетичний рівень впаде до мінімуму — функціонування організму припиняється.

Та обом оцим Сфероїдам, що відважно пустилися в космічні мандри, все це не загрожувало. Молекули їхніх тіл молоді, працюють з високим коефіцієнтом віддачі, увесь час підтримуючи високий енергетичний рівень.

Перші кілька місяців подорожі (час рахували, як і на планеті) вони були цілком поринули в наукову роботу: не лише збирали, фіксували показання датчиків і приладів, а й систематизували, обробляли цю багатющу інформацію. Космос вражав несподіванками. Найзначнішим відкриттям за цей час було різке посилення білого світлового фону. Інтенсивність його в десятки разів перевищила зафіксований в минулому максимум.

— Друже! Лічильники білого світла от-от вийдуть з ладу, — застеріг свого колегу Сфероїд-І. — Вони не розраховані на таку напругу. Ця радіація небезпечна для нас. Треба негайно відгородитися непроникними екранами.

— І не лише нам, — відповів Сфероїд-ІІ.

— Необхідно захистити прилади та енергетичний об’єм…

— Ти маєш рацію, друже. Це такий каскад корпускул, що може викликати одночасне розщеплення нашого "пального".

Обидва Сфероїди світилися потьмянілими блакитними й зеленкуватими плямами: в усьому їхньому об’ємі йшла напружена робота

думки, супроводжувана емоціями. Вони негайно взялися за роботу. Діяли за допомогою видовжень. Причому кількість цих видовжень визначалася потребою: інколи їх було по одному, а інколи й по троє.

Виготовлення непроникних екранів космонавти закінчили менш як за три доби, і саме вчасно: потік білого сяйва настільки посилився, що тріск в реєструючих приладах спочатку злився в суцільний шум, а потім раптово обірвався. Лічильники не витримали.

Сфероїд-І побоювався за надійність зв’язку з планетою, бо — ясна річ — єдине всесвітнє поле в деяких секторах було збуджене занадто.

Але навдивовижу зв’язок не лише не погіршився, а навпаки — покращав! І це також було загадкою для фізиків і математиків планети.

Космонавти систематично передавали докладну інформацію і одержували з планети вказівки та поради. Але коли Сфероїд-І повідомив, що той об’єм Всесвіту, в якому перебував космічний апарат, пронизало біле проміння — не сяйво, не фон, а проміння, — вчені планети просто не повірили. З пункту зв’язку запитали про стан енергетичного комплексу Сфероїда-І… Тоді Сфероїд-ІІ підтвердив усе те, що повідомив його колега, і додав, що їм вдалося розкласти біле світло на сім кольорів! Це вже було настільки приголомшливо, що з планети тільки й спромоглися порадити: "Продовжуйте спостереження".

Потік білого світла був особливо загадковим тому, що ніяк не вдавалося виявити його джерела. Звідки линуть ці дивовижні корпускули? Де вони придбали таку грандіозну енергію, точніше — які силові поля генерують це проміння? Космонавтам здавалося, що це навальне біле світло рине з усіх боків, навіть з протилежних ділянок неба. Щоправда, Сфероїд-ІІ встановив сектор, звідки йшло найінтенсивніше випромінювання: 10–90 градусів на захід від Голубих Сонць. Було помічено також, що яскравість самих Голубих Сонць в цей час підвищувалась, хоч була значно слабіша за білі промені.

Минали дні і місяці за літочисленням Сфероїдів, а величне видовище океану світла ставило перед космонавтами нерозв’язні запитання.

Яка причина цього явища? Чим воно зумовлене? Дослідники не знаходили обґрунтованої відповіді. Опис його дали під заголовком: "Космічна радіація".

Разючі наслідки одержали вони і в дослідах, пов’язаних із рівнянням Всесвіту славетного Знавця Чисел. Найперше треба відзначити трудність самої постановки експерименту: похибка не повинна була перевищувати 10~18 відсотків. Отже, експериментатори працювали, сказати б, на грані неймовірного. Щоб визначити кривизну простору, її характер, дослідники мусіли встановити щільність речовини. За моделлю, яку запропонував Великий Математик, вона більша від 10 ядер елементона на одиницю об’єму. Якщо це відповідає фізичній дійсності, то простір в кожній точці вгинається, і Всесвіт є замкнутою суперкулею. Нагромадивши величезний матеріал спостережень, Сфероїд-Ї розпочав підрахунки. І хоч провадив їх за допомогою квантової обчислювальної машини, попрацювати довелось добре. Коли нарешті на екрані з’явилося остаточне число, молодий дослідник не стримався від емоцій. Сфероїдальне тіло його так і пойнялося зеленкуватими пелюстками.

— Друже! — збурив він поле зв’язку. — Геніальне передбачення Великого Математика підтвердилось!

— Який же наслідок?

— Десять з половиною!

Сфероїд-II негайно прилинув до обчислювальної машини, залишивши пульт керування під наглядом контролюючої системи. Він довго спостерігав цифру 10,5. І це таки справді було разюче відкриття!

— Отже, виходить, що наш Всесвіт…

— Так! — підхопив Сфероїд-І. — Наш Всесвіт — замкнута сфера. Я зараз же повідомлю про це Великого Математика.

— Ні, зажди, — заперечив Сфероїд-ІІ, — це настільки важливо, що… треба старанно перевірити, виключити можливість навіть найменшої неточності, тим більше, що йдеться про таку мізерну величину, як нуль п’ять… Не будь її, і модель Всесвіту була б і незамкнута, і не незамкнута.

Сфероїд-І не довго вагався. Погамував свої емоції, і в ядрі лишилося тільки блакитне сяйво. Негайно ж узявся обчислювати щільність речовини вдруге. Спочатку.

І знову на екрані з’явилася та ж сама цифра: 10,5. Та занадто обережний Сфероїд-ІІ вирішив ще й сам перевірити. Наслідок був такий самий.

Тільки після цього вони передали на рідну планету інформацію про це дослідження. Там уже перестали дивуватися, бо очевидно було, що Всесвіт — невичерпне джерело таємниць, до того ж цілком несподіваних.

— Просимо на зв’язок Мудрого Знавця Чисел, — звернувся Сфероїд-І. — Хочемо йому особисто…

— На превеликий жаль, уже минула доба відтоді, як він не існує. Його підкосила критика рівняння Всесвіту. Після дискусії, на якій його обвинуватили в містицизмі, енергетичні рівні старого вченого впали нижче мінімуму…

— Поспішив опублікувати… — сказав Сфероїд-ІІ.

— А ми не поспішили повідомити, — зауважив Сфероїд-І.

— Ви допомогли йому ствердити своє безсмертя, — заспокійливо долинуло з планети.

ТРИВОГА

Холодна бентега все глибше проймала душу Антоніди. Чує її серце — щось там скоїлось на борту корабля… Якщо все гаразд, то чому ж Гліб не підійшов до апарата? Чому зв’язок перервався на півслові і керівники Кос-моцентру так наполегливо заспокоювали її? Ніби з нею скоїлось лихо. І погляди, і потиски рук, інтонації… Щось приховують од неї! Коли вона сказала, що хоче пройтися на свіжому повітрі — аж зраділи, а головний диспетчер зітхнув з полегкістю.

Ох, Глібе, Глібе…

Коли досліди під землею не дали позитивних наслідків, Гліб вирішив узяти участь в космічній експедиції. "Треба спробувати ще там, у космосі. Може, хронотон виявить себе в умовах великої швидкості. Адже всі процеси на ракеті уповільнюються…"

Їй дуже не хотілося відпускати його в таку небезпечну мандрівку. Правда, вона цього не висловлювала вголос, навіть не думала про це при ньому, але Гліб відчув. "Заспокойся, — казав. — Сама ж знаєш, відступати нам не до лиця".

Минуло десять земних років, десять безконечних років чекання, тривоги і надії. Аж десять разів Земля обійшла навколо Сонця, а вони мчали там у глибинах Світобудови, досліджуючи властивості простору, намагаючись впіймати хронотон. Чи ж удалося? Під час останніх сеансів зв’язку, коли корабель вже повернувся у межі Сонячної системи, з його борту передали, що проведено серйозні експерименти. Радіограма досить невиразна. Які саме експерименти? З яким успіхом? Ну, та ось уже скоро… Мабуть, роблять останній виток навколо Землі… Хоча б уже швидше!

Антоніда поглянула на квітку, помітила краплю і зітхнула. Мабуть, ще меншими краплинами викапує зараз час. Поволеньки гальмує корабель, ох, і поволі!

Час… О всюдисущий, невпинний володарю вічності! Ти панує над усим: даєш життя квітці і дитині, планетам і зорям, а потім відбираєш його, трощиш, ламаєш, наче вередливий пустун. І нема тобі впину. Які розуми ти позапалював, а потім погасив. Але навіть ти проти них безсилий. Світло людської думки пробиває твої запони і живе з нами й досі. Невтомний, невситимий людський розум розкриває твою таємницю, опановує твою енергію, часе. Хоч ти й ховаєшся від людини, хоч і дієш потаємно, в різних умовах по-різному. От цікаво б простежити твою ходу в оцій краплині. Можливо, в менших об’єктах ти рухаєшся швидше, ніж у Сонячній системі?

Антоніда знову зітхнула, поглянувши на краплю. Чому вона не всохла? Які молекули зберігають її життєдіяльність? Невиразні інтуїтивні здогади легкими хмаринами пропливали десь у підсвідомості, не лишаючи й сліду.

НА КРАЙ СВІТУ

Все-таки трагічні події не обминули космічного апарата Сфероїдів. Ніхто з них і гадки не мав, що таке станеться. Ще напередодні вони проглядали стереоскопічні рухомі відбитки, з яких промовляла до них така багата на фарби і відтінки рідна планета. Вони вже віддалилися від неї так, що кілька діб тому почав пригасати зв’язок, а потім і зовсім обірвався. І було дуже приємно побачити хоч у відбитках її гостроребрі скелі, жовті рівнини — грандіозні акумулятори енергії. Вдивляючись у динамічні відбитки, Сфероїди ніби знову промчали тунелем, що пронизав їхню планету від полюса до полюса. Ця наскрізна траса — виняткове досягнення інженерної думки, яке можна порівняти хіба що із спорудженням космічних ракет…

Отак вони собі насолоджувались спогляданням матері-планети і навіть не підозрювали, що їх спіткає завтра, їхні тіла, охоплені зеленим сяйвом емоцій, були наснажені радістю. Космонавти весь час перекидалися враженнями:

— Чудово! Ти там бував?

— Аякже. Прекрасно.

— Пам’ятаєш, яке відчуття охоплює все єство, коли зупиняєшся на перехресті діаметрів планети?

— Того ніколи не можна забути…

Вони бували колись у центрі рідної планети, а тепер ті спогади зігрівали, наснажували, додавали енергії. Від цього стократно посилювалась радість буття. Хотілося нових героїчних звершень. А коли інтелект прагне до цього, то що ж йому стане на заваді?

— Якщо кривизна простору є фактом, — міркував Сфероїд-І, — то чому б нам не спробувати…

— …долетіти на край Всесвіту? — докінчив його думку Сфероїд-ІІ.

— Так. На край Всесвіту.

Сфероїд-ІІ помовчав, аналізуючи свої думки й емоції, а потім нерішуче висловився:

— Це було б грандіозно, але…

— Що "але"?

— Страшно. Дуже страшно. Що там, за Межею? Край Всесвіту… Навіть подумати жахно. Я вже не кажу про те, що там, певне, діють якісь невідомі нам сили. Але от у філософському розумінні…

— Я також бентежуся, — обізвався Сфероїд-І, — та саме оця запаморочлива, божевільна неймовірність і вабить мене. Заглянути за Межу, яка відділяє…

— Від чого відділяє?

— Цього ще ніхто не зна, ніхто. Можна сказати умовно: Всесвіт від Невсесвіту.

— Значить, існує щось, від чого наш Всесвіт відділяється…

— Ми — дослідники Природи. Нам треба спочатку встановити факт, а тоді вже освітлювати його світлом мудрості. Відкинь вагання, друже, така можливість трапляється не часто в житті.

— А ми… встигнемо? Вистачить нашого існування?

— Давай зробимо обчислення. При цьому треба врахувати, що я вже, здається, винайшов спосіб довести швидкість нашого апарата до максимально можливої в Природі.

— Субсвітлової?

— Так. До того ступеня, через який немає змоги переступити.

Обчислення провадили майже добу. Виявилось, що політ до Межі Всесвіту відбере не менш як три чверті життя. Отже, коли все буде гаразд, вони повернуться на рідну планету фактично лише для того, щоб

скінчити своє існування. Було над чим поміркувати. Обидва Сфероїди наповнилися блакитним сяйвом — ознака інтенсивної роботи мислення.

— Спробу треба зробити! — почав зв’язок Сфероїд-І. — Задля науки треба наважитись на який завгодно ризик.

— Я також дійшов цього висновку, — відповів Сфероїд-ІІ, — та мене дуже непокоїть одне міркування… Це ж заборонена зона!

— Для допитливої думки, для науки — немає і не може бути заборонених зон! Якщо Природа здатна до емоцій, то, спостерігаючи дію інтелектуальних істот, вона відчує радість, саме радість — за нас, її витворів, які розвивають те, що вона вкладає в наші ядра.

— З цим важко погодитись, — відповів Сфероїд-ІІ. — Якщо навіть Всесвіт має межі, то хіба наші прагнення і помисли не мусять їх мати?..

Сфероїд-І мовчав. У ньому з’явились зеленкуваті цятки, що були ознакою жалю.

— Чому ти не відповідаєш? — звернувся до нього Сфероїд-ІІ.

— Сприйми спокійно, друже, те, що я тобі скажу. Ти захворів на дуже небезпечну хворобу, яку наші попередники називали "Подих космосу".

— Я цього не відчуваю, — спокійно інформував Сфероїд-ІІ, — і, щоб переконати тебе, — я вийду з ракети і стану віч-на-віч з космосом. До речі, нам же треба поставити датчика швидкості.

— Зараз ми проходимо зону посиленої радіації та метеорних потоків — небезпечно.

— Небезпечно, але не більше, ніж летіти до Межі. Я встановлю датчика. Адже без нього не можна буде визначити режиму роботи двигунів для розгону апарата…

Зеленкуваті цятки жалю погустішали в усьому об’ємі Сфероїда-І. Тепер він не мав сумніву, що "Подих космосу" цілком оволодів його колегою.

Просив, доводив, переконував не виходити з апарата. Але наслідки були прямо протилежні. Сфероїд-ІІ наполягав на своєму. Не поспішаючи, він одяг на себе ізоляційний костюм І подався до вихідного люка.

— В цьому немає логіки! — пробував його зупинити Сфероїд-ІІ.

— А датчик? Я мушу…

Видно було, що він навмисно уповільнює рухи, може, підсвідомо опираючись тій силі, що так і вабила, так і тягла його назовні — у бездонну прірву, під обстріл метеоритів. Коли б Сфероїд-І міг його затримати, то не вагався б жодної миті. Але це було так само неможливо, як, скажімо, зупинити корпускулу світла. Кожен Сфероїд завжди діє за велінням свого інтелекту.

— Ти побачиш, ти переконаєшся… — повторював Сфероїд-ІІ, беручи моток міцної линви, яким мав прив’язатися до апарата.

Раптом заспішив, похапливо вилинув у вихідний люк. Навіть крізь ізоляційний одяг видно було, яке збуджене його тіло.

Довго ждав Сфероїд-І його повернення, та так і не діждався. Виглянув назовні, дотримуючись, звичайно, правил безпеки, — тільки шмат линви побачив: метлявся, прикріплений до кільцюватого наросту обшивки. Певне, метеорит перерізав… Таки полонив колегу космос! А там енергія випромініться, і Сфероїд-ІІ припинить своє існування. Довго,

довго кружлятиме в глибинах Всесвіту, доки його молекули не розсіються в просторі… А датчика таки встиг поставити — виконав свій обов’язок!

Сфероїд-І замислився над таємницями буття. І чим більше він думав, тим ще таємничішими ставали ті вічні таємниці. Непомітно закрався сумнів: а чи не химера ота Межа? Адже Всесвіт, навіть за рівнянням Великого Математика, — замкнутий у собі. Він наповнює все. Поза ним немає ні Часу, ні Простору — нічого. То яка ж може бути Межа? Але обчислення показують: мусить, мусить бути! Дарма що цього уявити неможливо, — на цьому етапі пізнання уява поступається місцем абстрактному мисленню. Хіба обов’язково математичні абстракції втілювати у фізичну форму? Може, там — якесь завихрення Простору і Часу, щось таке, що й не дасться не лише відчуттям інтелекту, а навіть і фіксації за допомогою чутливих пррі-ладів…

Думки змінювали одна одну, Сфероїд-І вагався. Та коли він знову подумав про свого супутника, вагання відлетіли. "В ім’я чого ж перестав існувати Сфероїд-ІІ, встановлюючи датчика?"

І він ввімкнув двигуна.

Апарат почав розгін по траєкторії, яка пролягає аж до краю Всесвіту… Сфероїд відчув почуття величі. Це благородне почуття ніби підсилило енергію його поля, додало мужності.

ДЕ ГЛІБ?!

Антоніда почула шурхіт у відеофоні — ледь вловимий, як шовковий шум трави, — і насторожилась. Екранчик на руці засвітився. Промайнули якісь невиразні плями, і вона побачила кабіну космічної ракети.

Четверо космонавтів, запакованих у громіздкі скафандри, лежать, наче в люльках. Видно тільки обличчя, та й то не повністю, але вона

одразу впізнала Глібових супутників. А де ж Гліб? Чому в кабіні тільки четверо? Дивить-ся-вдивляється, відчуваючи, як терпне все тіло, — Гліба в кабіні нема! Що з ним трапилось? Коли відлітали — були всі п’ятеро разом.

Занепокоєно глянула на троянди — крапля зблискує.

"Це моя єдина крапля надії, — подумала. — Чомусь вона мені дуже дорога, ця кришталева росинка…"

ПАРАДОКСИ І ЩЕ ЩОСЬ

В польоті до краю Всесвіту Сфероїд зазнавав чимало напружених, драматичних моментів. Субсвітлова швидкість його корабля в десятки разів збільшила небезпеку зіткнення з астероїдами, метеоритами і навіть планетами.; Всесвіт був тепер густо наповнений цими тілами, і кожне з них, незалежно від розміру, таїло в собі страшну небезпеку. Зіткнення навіть з невеличким метеоритом призвело б до перетворення кінетичної енергії космічного апарата в світлову, тобто до ліквідації агрегата молекул, що досі іменується Сфероїдом — мислячим індивідом. Це означало б загибель, оте саме неіснування, що поглинуло його колегу.

Велика це була небезпека. І все-таки найбільшим випробуванням стала для Сфероїда самотність. Так, самотність серед безконечного простору, освітленого таємничими білими променями та Голубими Сонцями, які дедалі ставали яскравішими і чарівнішими.

Коли самотність дала себе відчути і в настрої, і в роботі, Сфероїд почав обмірковувати її, дошукуючись фізичних причин явища. І тут він зробив відкриття, що така замкнута система, якою є живий організм, не може довго перебувати в стані самотності через свою несиметричність, що для рівноваги, стійкості вона потребує різноманітних зв’язків. Усвідомлення цього дало деяке полегшення, але тимчасове. Сфероїд страждав од самотності. То подовгу стежив за роботою локаторів, на

екранах яких прокреслювались темні лінії зустрічних згустків речовин, то тинявся з кутка в куток апарата, відчуваючи нестійкість енергетичних рівнів, то переглядав динамічні відбитки своєї далекої, тепер уже невидимої планети.

Так минали тижні, місяці, роки за літочисленням Сфероїдів.

І коли нарешті обрахунки показали, що апарат наближається до Межі Всесвіту, Сфероїд зрадів. Увесь його об’єм наповнився зеленкуватими відблисками. Мета вже близько! Він повернеться на рідну планету з такими відкриттями, про які раніше ніхто й не мріяв. Ще в темну давнину, коли Сфероїди пробували якось зрозуміти, пояснити собі навколишній світ, витворювались легенди про сміливого Мандрівника, якому вдалося зазирнути за край Всесвіту. Правда, він досяг успіху з допомогою Надприродних Сил. А тепер ось наука, неспокійна дослідницька думка допомагають здійснити казковий задум. Працюй ритмічно, ядро! Ситуація надто серйозна, щоб перемикати енергію иа емоції. Треба пустити в дію всі прилади — вони зафіксують властивості Часу і Простору.

Настали гарячкові дні. Сфероїд діяв чітко, майже автоматично, але все-таки хвилювання давалося взнаки. Він по кілька разів перевіряв уже зроблене.

Голубі Сонця помітно збільшили свій кутовий розмір, сяйво їхнє стало значно інтенсивнішим. Звичайно, такого ефекту й слід було чекати, і це ніскільки не здивувало відважного Сфероїда. Вразило його інше. Тонкий аналіз сяйва двох Сонць показав, що вони світять… не власним, а відбитим світлом! Відкриття було настільки несподіваним, що дослідник спочатку не йняв віри. Та й хто б із мислячих Сфероїдів повірив? Адже навіть малечі відомо, що Голубі Сонця — джерело енергії, яка пронизує Всесвіт, джерело життя! А тут на тобі — отакі гігантські космічні об’єкти є лише рефлекторами… Ні, ні, це якась помилка, похибка апаратури!

І заповзятливий Сфероїд знову і знову робив аналізи. Міняв окремі вузли складної апаратури, зрештою замінив її всю. А наслідок був однаковий: Голубі Сонця є лише велетенськими ретрансляторами білого світла. Залишалось тільки розгадати процес забарвлення сяйва…

Довго і напружено міркував Сфероїд над цим парадоксом, інтенсивно палахкотіло його блакитне сяйво, але задовільного наслідку не одержав. Треба було накопичувати дані.

Аж ніяк незрозумілим було, чому Голубі Сонця періодично щезають чи гаснуть на нерівномірний час.

Космічний корабель, як ретельний, пильний розвідник, озброєний найрізноманітнішою апаратурою, придивлявся і прислухався до навколишнього Простору. Його чутливі антени, об’єктиви, реєструючі контури були весь час напоготові. Одного разу, проглядаючи їхні записи, Сфероїд знову був до краю вражений: прилади виявили якусь зовсім невідому радіацію! Її спектр значно відрізнявся від усіх інших, досі відкритих наукою. Струми ці були, сказати б, м’якими, і зрештою Сфероїд зробив цікаве відкриття: їхнім джерелом є Голубі Сонця. Інтенсивність цієї радіації коливалась у великих межах, але як не старався Сфероїд, закономірності встановити не вдалось.

Вже давно забув про самотність Сфероїд: цілими днями, тижнями, місяцями безперервно споглядав грандіозне чарівне видовище — Голубі Сонця. Тепер зблизька вони були особливо привабливі, прекрасні: білі корони, блакитні промені, що радіально розходились від затемненої серцевини. Нічого чарівнішого Сфероїд не бачив за своє існування. І от одного дня сміливий космонавт сповнив космос хвилюючими сигналами: Голубі Сонця — то не розпечені кулі і не холодні планети… Це загадкові об’єкти, які займають особливе місце в природі…

Він без угаву фіксував свої враження, здійснював найрізноманітніші зйомки і систематично посилав до рідної планети імпульси: "Голубі Сонця

мають і власну радіацію, але цілком особливу. Це зовсім новий вид енергії".

Та відважного Сфероїда ждала ще більша несподіванка: корабель самовільно звертав із обраного курсу!

Тягова установка працювала в заданому режимі, прилади керування цілком справні, контролююча система пульта — бездоганна, а корабель почав переходити на іншу, дуже вигнуту траєкторію руху! Наче якась невидима сила повільно, але неухильно повертала його вбік. Це вже було не запитанням, над яким треба поміркувати, це — наказ, який, хочеш чи не хочеш, а мусиш виконувати.

Правда, Сфероїд не одразу підкорився цьому наказові. Подумав, що потрапив у якесь силове поле і треба просто використати більшу потужність тягової установки, щоб вирватись із сітки його силових ліній. Поступово нарощу вав швидкість, аж поки не дійшов до максимально можливої, корабель не гальмувався, але від заданого курсу звертав ще швидше.

Тяжкий період переживав безстрашний Сфероїд. Були такі відтинки часу, коли йому здавалося, що енергетичні рівні змішались і здатність логічно мислити втрачена. Зрештою прийшов до висновку, що в цій частині Всесвіту діють ще невідомі науці закони Природи і що немає ніякої рації опиратись могутній стихії.

"Це Межа. А її перейти, очевидно, неможливо", — фіксував сміливець.

Проте зробив ще одну спробу перехитрити Природу! Вимкнув тягову установку — як поводитиме себе корабель в польоті по інерції? Хитрість не вдалася. Траєкторія продовжувала вигинатися.

"Ну що ж, — подумав дослідник Всесвіту, — Межу здолати не можна… Теорія Знавця Чисел підтверджується — наш Всесвіт має

замкнуту кривизну. І за Межею існують інші світи, до яких належать і Голубі Сонця… Тільки не мені сягнути туди". І Сфероїд знову ввійшов, так би мовити, в нормальну орбіту свого життя — стежив за науковою інформацією, що її давала численна апаратура, вивчав незнайоме небо, фіксуючи зоряні об’єднання, замірював скупчення протопланетної матерії, визначаючи її здатність поглинати біле сяйво, не припиняв спостережень за Голубими Сонцями, які так само, як і раніш, займали величезні ділянки неба. Багато віддавав дослідженню великих і малих доз білого світла, що проходили з неймовірних глибин Простору. І хоч програма наукових досліджень була розрахована на двох, Сфероїд і сам виконував її. А корабель йшов замкненим колом: Сонця віддалялися.

Довго, дуже довго пронизував корабель Сфероїда космічний простір. І простір цей був досить пустельним, одноманітним. Яке ж збудження охопило космонавта, коли на головному екрані він помітив планету! Так, це була планета, бо міняла фази — він уже міг спостерігати їх навіть без допомоги апаратури. Невдовзі виявив чималого супутника, який досить швидко рухався навколо планети.

Даючи завдання автоматичній навігаційній апаратурі спрямувати корабель до цієї планети, Сфероїд радий був нагоді випробувати його слухняність. Адже досі корабель рухався не по заданій орбіті… Сфероїд не віддалявся від пульта, чекав, пожадливо сприймаючи інформацію про траєкторію. Ось її гострий кінчик наближається до наміченої, наближається, ще, ще… Зливається! Може, перейде? Ні, рухається в заданому напрямку! Коли б Сфероїд був хоч трішечки схожий на людину, то, певне, полегшено зітхнув би…

З плином часу кутовий розмір невідомої планети навально збільшувався. Треба було гасити швидкість, щоб незабаром перейти на кругову навколопланетну орбіту. Всі ці складні маневри виконали, звичайно, автомати.

Сфероїд спостерігав планету, обмацуючи її поверхню локаторами, і чомусь пригадав свого загиблого колегу. Як би оце добре було, коли б і він…

На екрані локатора пропливали то гірські вершини, то величезні заглибини, наповнені рухливою речовиною, то рівнини, складені з мінералів.

Вирішив посадити свого космічного апарата, щоб ознайомитися з невідомим світом безпосередньо. Майданчик для посадки обрав на рівнині, яку з одного боку замикали гори, а з другого — лінія басейну якоїсь рідкої речовини. Це давало можливість вивчити три головні компоненти рельєфу планети, не здійснюючії далеких мандрівок від корабля.

Складний маневр посадки Сфероїд виконав блискуче. Тягова установка, що м’яко опускала величезне тіло космічного апарата, вимкнулась тієї самої миті, коли опори торкнулися ґрунту. Об’єм Сфероїда огорнувся зеленими пелюстками…

КОСМОНАВТИ ВИХОДЯТЬ З КОРАБЛІВ

Повільно, ледь помітно відсувається круглий люк. Ось тільки намітилась дуга, поступово довшає і товщає… Нарешті — щілина. Більшає, більшає. Темний сегмент отвору, наче примружене око, пильно дивиться на людей, що зібрались біля корабля. Всі мовчки — наче оніміли від хвилювання — стежать за люком. Інколи здається, що він застопорився, але ні — рухається, рухається… Нарешті отвір відкрився майже наполовину, і люди побачили обличчя космонавтів — двоє і двоє. Застрекотіли кінокамери, заклацали фотоапарати, фіксуючи такий знайомий і завжди хвилюючий момент.

Антоніда до болю в очах вдивлялася в темний отвір, але Гліба там не бачила…

Слухала і не чула, що говорив старший з екіпажу одному з керівників Космоцентру. Вловила тільки одне: п’ятий член екіпажу захворів на якусь невідому хворобу… "Гліб захворів, Гліб захворів", — стукало в серці, шугало в скронях, гуло в голові.

Коли Антоніда протиснулась до підйомника, старший ступив їй навстріч. Задихаючись, вона прошепотіла:

— Де він? Де він? Що сталося?

Командир співчутливо поклав їй руку на плече і, коли підйомник зупинився біля люка, повів її досередини корабля.

Антоніда тримала букет троянд, між пелюстками зблискувала крапля — як її надія…

Ішли якимись крутими сходами, похилими площинами. Минули кілька прозорих дверей-люків, нарешті біля одних старший зупинився.

Антоніда глянула і скрикнула: Гліб стояв, простягнувши руки до якогось невеличкого апарата, ніби вдивляючись в його овальний екран. Вхопилась за ручку дверей, але старший відсторонив.

— Не треба. Ми не могли його навіть зрушити — скам’янів, прикипів до підлоги. Отак він стоїть уже три роки… От скличемо консиліум…

— Хронотон! Це хронотон… — прошепотіла Антоніда. — Ой, Глібе, Глібе…

Від ракети їхала на електрокарі, не зводячи очей із троянд. Праву руку, в якій були квіти, тримала на м’якому пластиковому борту, і троянди злегка похитувались.

"Ні-ні, все буде гаразд… Ще блищить моя надія — кришталева росинка…"

СФЕРОЇД В ОСІНМУДІВ

Аналіз навколишнього простору показав, що в ньому немає руйнівної радіації. Сфероїд розгерметизував кабіну і вилинув з корабля. Одразу ж відзначив: тут притягальна сила помітно більша, ніж на його рідній планеті. Щоб триматися над поверхнею, треба додатково витрачати 1 менміч.[6]

Спостерігаючи різнокольорові кристали, що густо всіяли поверхню рівнини неподалік від корабля, Сфероїд помітив якусь правильність у цих розсипищах і зробив припущення, що, можливо, колись ці мінерали становили геометричний об’єм. Піднявся на чималу відстань — так і є, це рештки якоїсь циклопічної споруди! Отже, тут є цивілізація?

Досить було тільки подумати про інопланетну цивілізацію, як увесь об’єм охопили ніжні зелені пелюстки. Досі він знав лише одну, власнопланетну цивілізацію, а тепер ось…

Йшов час, а він все досліджував руїни. По рештках приладів, які вдалося віднайти під товстим шаром осипів, у нього склалося уявлення, що рівень цивілізації досить високий — якщо не космічний, то передкосмічний. Цро призначення більшості своїх знахідок Сфероїд здогадувався, але багато що ставило його в тупик. Старанно відібрані експонати він поклав у контейнер корабля.

Наступного дня, користуючись літальним апаратом, обстежив майже половину планети, але мислячих її господарів не виявив. Натрапляв на руїни життєвих осередків, зафіксував безліч залишків матеріальної культури, але-жодної живої конструкції! Наче якийсь руйнівний вал прокотився по планеті, перемелюючи і будівлі, і будівничих. Чи, може,

вони чомусь змушені були переселитися на іншу планету? Але ж енергії і тут невичерпні акумулятори…

Сфероїд вирішив дослідити плинну сферу. Одного дня він полинув до лінії, за якою починається рідинна речовина. Правда, лінія ця, як одразу зафіксував мандрівник, — непостійна, вона щоразу пересувається в певних межах і в певному ритмі. Видовище такої маси плинної речовини вразило Сфероїда. В ньому тремтіли зелені пелюстки позитивних емоцій. Та й як тут стримати почуття? Адже там, на рідній планеті, що десь загубилася в незміряних глибинах космосу, вчені тільки в лабораторіях одержували такий вид речовини, а тут ось — до самого обрію сяє під щедрим промінням Голубих Сонць така неймовірна кількість її!

Сфероїд опустився до самісінької рухливої поверхні, і вона почала гойдати його з великою амплітудою. Тоді він вирішив зануритися, звичайно, маючи на меті наукові дослідження. Для врівноваження тиску довелося витрачати ту саму кількість додаткової енергії, яку витрачав у боротьбі з притягальною силою. Отож на загальному енергетичному балансі це позначилось не дуже. Зате який цікавий світ відкрився перед ним!

Сфероїд зупинився на певній глибині та й почав обсервувати. Виявилось, що середовище густо заселене різноманітними організмами. Коли один з них пропливав поблизу. Сфероїд виставив три видовження в середній частині свого об’єму і миттю схопив його. Воно пручалося, виривалося з такою завзятістю, що Сфероїд мало не випустив. Довелось виставити ще двоє видовжень.

Витягши свою здобич за лінію, яка відділяє густу рідину, Сфероїд спробував встановити з нею контакт. Ні на які сигнали ця жива конструкція не відповідала, ознак інтелекту не виявила, що дуже здивувало дослідника, бо досі в усіх діючих системах — чи то природних, чи штучних — він завжди спостерігав інтелект. Помітивши, що життєві функції екземпляра швидко пригасають, Сфероїд поклав його назад в рухливе середовище. Ворухнулось, ожило!

З відчуттям вдоволення дослідник спостерігав, як загадковий організм зникав удалині.

В своїй пам’яті Сфероїд занотував: "Пристосованість лише до певного середовища — ознака недосконалості".

Досліджуючи непорушну платформу, на якій тримається плинна речовина, Сфероїд виявив багато чудернацьких організмів.

Отак посуваючись у прозорій товщі, яка легко пропускала його, Сфероїд помітив унизу якусь стрічечку. При ближчому розгляді виявилось, що це — певна геометрична структура, яка становить цілість з твердою основою. Обминаючи перепони рельєфу, ширшаючи, стрічка веде все далі й далі вглиб, де плинна речовина помітно темніє. Вздовж стрічки бовваніють якісь конусоподібні утвори, висотою, може, трохи більші за тіло Сфероїда. Мандрівник одразу виділив їх з навколишнього хаосу. І не лише тому, що вони розташовані вздовж стрічки і мають правильну форму. Головне ж, чим ці конуси привернули увагу Сфероїда, — були хоч і слабкі, але все-таки відчутні силові поля. Чутливі рецептори мандрівника щоразу, як тільки він перебував поряд із конусом, сприймали напругу силового поля. Цілком природно, що він вирішив дослідити ці утвори.

То було щасливе рішення: конусоподібні виявились мислячим населенням планети! Після чималих зусиль Сфероїд розшифрував систему їхніх інформаційних символів і встановив з ними контакт. Ось як можна, звичайно, дуже наближено, передати їх бесіду:

— Хто ти, що так впевнено рухаєшся по нашому Шляху Мудрості, шляху, прокладеному тисячами поколінь? — спитав конусоподібний.

— Я космонавт з далекої планети, — відповів Сфероїд. — Вирушив у подорож, щоб дослідити властивості Простору і Часу, вивчити закономірності, за якими розвивається наш Всесвіт.

— І що ж ти відкрив, блукаючи у Всесвіті?

— Найбільше моє відкриття: наш Всесвіт — конечний. Під вагою великих мас Простір вгинається, отже модель нашого Всесвіту замкнута. Мій корабель, дійшовши до найдальших можливих меж, сам перейшов на вигнуту траєкторію. Наче рухався зсередини по оболонці гігантської краплі. Отже, Всесвіт не тільки здається нам сферою, це справді сфера. Велетенська сфера, розміри якої неможливо уявити.

— І все-таки ти дістався до краю цієї сфери?

— Хоч як це неймовірно, але дістався. Це тому, що наша планета (і ваша також) розташована в тій частині Простору, яка безпосередньо прилягає до Межі. Інакше навіть при максимальній швидкості, можливій у природі, не вистачило б не то що одного життя, а тисяч поколінь, щоб переміститися до Оболонки.

— Значить, Оболонка Всесвіту, Межа. Припустімо, що там діють такі силові пружності, що космічний корабель зісковзнув на вигнуту орбіту. Це можна припустити. Але от питання: а що за Межею? Що там є?

Сфероїд розхвилювався. Блакитне сяйво в його ядрі аж потемніло — вірна ознака напруженої роботи і пам’яті, і корегуючої системи. Йому б і самому хотілося дізнатись, що там, за Межею.

— За Межею інші світи, — нарешті спромігся він. — Всесвіт межує з таємничим антивсесвітом, в якому розташовані і Голубі Сонця…

— Але які ж підстави встановлювати Оболонку?

— Фізичний, достовірний факт! Оболонка існує об’єктивно.

— Поворот корабля цього не доводить.

— Чому?

— Ти натрапив на якесь силове поле — цим і пояснюється зміна орбіти. Але це зовсім не означає, що невідоме поле — край Світу.

— А викривлення Простору під вагою матеріальних мас?

— Це також може мати місце. Але в одній ділянці Простір вгинається в один бік, а в другій — навпаки. Виходить, що й цей факт не веде до закритої моделі Всесвіту.

— Наш славетний Знавець Чисел склав рівняння Всесвіту. Він теоретично відкрив замкнуту кривизну, мені ж вдалося ствердити це за допомогою експерименту.

— Якщо навіть погодитися з такими висновками, то хіба не ясно, що вони спираються на спостереження, проведені в невеличкій ділянці безмірно великого Всесвіту? Ти ж цього не будеш заперечувати?

— Було б нерозумно, — згодився Сфероїд.

— То хіба ж можна ці висновки, навіть коли б вони виявилися вірними, переносити на всю Світобудову?

Енергетичний стан, який у цей момент охопив тіло Сфероїда, можна сформулювати одним словом: хаос.

— Отож виходить, що мандри в космосі — марні, — добивав конусоподібний. — Не там треба шукати істину.

— Не там? А де ж?

— В собі. Так-так, у собі, космічний блукачу.

Отак вони обмінювались інформацією на Шляху Мудрості, прокладеному під прозорою товщею плинної речовини. А десь у незмірній високості над ними, над планетою, над їхнім космосом голубіли щедрі Сонця. Посіявши сум’яття в координуючій системі Сфероїда, конусоподібний послав його далі, до ще мудріших. Чим далі посувався Сфероїд по Шляху Мудрості, тим густішою ставала темрява у плинній речовині, бо шлях той ішов усе вглиб та вглиб. Сфероїд мав наукові контакти з багатьма конусоподібними мудрецями, хоча вони зовсім неохоче інформували про свою планету. Ось про що він дізнався і що занотував у своїй пам’яті, щоб згодом передати цю.інформацію співвітчизникам.

Колись примітивні предки конусоподібних, що населяли суходоли планети, створили так звану технічну цивілізацію. Вони накопичували знання безлічі фактів, але мудрості в них не було. Та зрештою настала потреба узагальнити, проаналізувати факти. Почало проростати зерно істинної мудрості. Хто ми? Звідки? Як створився Світ? Чи мав він початок і чи матцме кінець? Такі питання почали хвилювати не лише визначні інтелекти, а й всіх мислячих. Настала епоха всіляких гіпотез — плодотворний час шукань.

Один досить відомий мислитель, міркуючи над суттю всього існуючого, висунув оригінальну філософську гіпотезу. Він вважав, що обов’язковою умовою всякого життя, в тому числі і життя Всесвіту, є дія більшого в меншому. Більше — Час, менше — Простір. Життя є активна боротьба Часу і Простору, і ця боротьба є джерелом усіх видів енергії, інтелектуальної також. Мислячі конуси — це втілення Часу.

Незабаром виступив інший теоретик, який твердив, що Час — абстракція, вигадана для визначення черговості подій і процесів, а що існує лише Простір, який є джерелом енергії, вмістилищем і творцем усього сущого. Були навіть такі, що вважали Всесвіт живим організмом… Нарешті з’явився мислитель, який почав прокладати Шлях Мудрості. Щоб пізнати Першооснову буття, учив він, треба заглиблюватись у себе, а відтак і в планету. Увесь видимий світ, а разом і мислячі істоти, — це

лише завихрення в невидимих полях Першооснови, лише сплеск в океані невидимого. Форми ці розпадуться, розвіються, наче марево, і перед враженим інтелектом, позбавленим грубої оболонки, постане у всій своїй сліпучій красі Першооснова. Вона проймає, пронизує все. Найвища Мудрість — через самозаглиблення наближатись до Першооснови. Це — остання інстанція Мудрості. Її носії, розвивачі так і звуться: осінмуди.

Чимало конусоподібних мудрість вивела із гамірливих осередків суходільного життя і повела їх у плинну товщу. При цьому багато, дуже багато загинуло, але Мудрість торжествувала. Шлях пролягав усе глибше й глибше. Осінмуди добре пристосувались до нового середовища, яке має великі енергетичні запаси, що ними легко повсякчас користатися. Ті ж, що лишилися на суходолі, піклуються лише про свою оболонку.

Просуваючись все далі й далі по Шляху Мудрості, понад яким бовваніють конусоподібні мислителі, Сфероїд нарешті дістався до його кінця. Так, Шлях обривався у густій темряві плинної товщі, і відважному мандрівникові довелось витрачати додатково чимало менмічів на освітлення середовища. Та він не шкодував, бо тут постала перед ним велична картина.

Цілі юрмища конусоподібних розчищали, встелювали плитами Шлях. Попереду височів Конус Наймудрішого Мудреця, осінмуда з осінмудів — він мав набагато більші габарити. Як тільки Шлях наближався до його підніжжя, Мудрець посувався вперед, вказуючи тим самим, куди прокладати нові плити. І ті, хто працював на Шляху, ніяк не могли досягти його мудрості!

Маючи намір встановити контакт з Наймудрішим, Сфероїд наблизився до нього. Силове поле головного Конуса було таке самісіньке, як і в інших. Але на сигнали Сфероїда він чомусь не відповідав. Після численних, але безуспішних спроб космічний гість зрозумів, що Наймудріший не бажає ніяких контактів. Це було

незрозуміло. Яка причина мовчанки? Може, надзвичайна самозосередженість? Чи… відсутність особливої мудрості?

Сфероїд наблизився до високого Конуса на відстань одного свого діаметра — щоб посилити сигнали. І раптом, на превеликий подив, відчув, що не може рухатись. Наче якісь невидимі обценьки схопили його тіло і хоч і не стискували, але й не відпускали. На свої тривожні сигнали відповіді він, як.і раніше, не одержав. Почав пручатися, висунув навіть видовження, щоб ними вхопитися за ґрунт — нічого не допомагало. Невідома сила зафіксувала його в одному місці.

Конуси продовжували прокладати Шлях, плинна товща темніла все дужче. А Сфероїд ніяк не міг зрушитись. Коли зовсім стемніло, він, втративши величезну кількість менмічів, перестав борсатись. Аналізував, співстав-ляв свої спостереження, намагався з’ясувати природу тієї сили, що так міцно тримала його в своїх лещатах. Безперечно, це був якийсь невідомий йому тип енергетичного поля, і, щоб звільнитися, треба вивчити його дію.

Не один тьмяний світанок і чорний вечір пробув у пастці відважний дослідник Всесвіту. Він розв’язав стільки рівнянь, скільки, мабуть, не розв’язував протягом усього свого існування. І зрештою дістав точний розрахунок. Наслідок був до того простий, що весь об’єм Сфероїда засвітився зеленкуватим сяйвом! Звільнитися можна було за допомогою… обертового руху! Напрям і швидкість були вже відомі, енергетичні рівні насичені.

І ось, коли Голубі Сонця сяяли в зеніті, Сфероїд, точно дотримуючись розрахунку, розпочав обертання навколо своєї осі. Причому будь-яка точка його тіла, завершуючи оберт, мусіла зміщуватись трохи вгору. Виходило не замкнуте коло, а спіраль.

Уже після перших кількох обертів Сфероїд помітив, що теоретичні передбачення добре узгоджуються з експериментом: він зрушив з місця

і, вгвинчуючись у текучу речовину, повільно здіймався вгору. Невдовзі високий Конус Наймудрішого почав ніби-опускатись, контури його розмивала плинна матерія, а ще через деякий час і зовсім поглинула. "До рідної планети, — вібрувало в тілі Сфероїда. — Додому!" Як тільки він доберться до свого апарата, — відразу ж стартує, якнайшвидше забереться з цієї негостинної планети!

Але поверхня прозорої товщі зустріла його шаленим, хаотичним рухом. Ніби витанцьовувала зла воля Наймудрішого. Сфероїда кидало на всі боки, удари досягали такої сили, що от-от могли зміститися енергетичні рівні. Кілька разів йому вдавалось піднятися над поверхнею, але розлючена стихія здіймалася стіною і знову накривала його.

Тоді він опустився у спокійні шари і помандрував глибиною. Відстань до суходолу виявилась немаленькою. Вибратись із рухливого середовища ніяк не вдавалось: тільки-но він підніметься, як над ним уже здіймається хвиля і топить його. Лінія, що відділяла плинну речовину, була пошматована, розпалася, зникла: Сфероїд вирішив використати Інерцію текучої маси, і його жбурнуло на тверде — аж розряди зблиснули в тілі. Проте він встиг відсунутись далі, і розлючений вал уже не міг сягнути до нього. Неподалік спостеріг якесь велике циліндричне тіло, на яке накочувалась текуча речовина. Раніше цієї споруди він не помічав, тут стояв йото космічний корабель… Сфероїд наблизився. Так і є! Це ж упав, підмитий хвилями, його надійний, безвідмовний апарат… Тепер уже пасткою стала вся планета.

САМ СОБІ ПАМ’ЯТНИК

Антоніда не знаходила собі місця. Обличчя змарніло, тільки великі голубі очі палали вогнем. Друзі намагалися заспокоїти, розважити, але нічого з тих спроб не виходило. Вона тільки й знала нервовим рухом білої руки вмикати свій відеофон, щоб почути останні новини про Гліба.

А новин поки що не було. З космічного корабля його перевезли в спеціальному прозорому саркофазі до Медичного Центру. Причому довелося вирізати і шмат підлоги, на якій він стояв у ракеті. Хтось тоді співчутливо сказав: "Сам собі пам’ятник". І справді, він ніби став пам’ятником з якогось дуже міцного матеріалу.

"Але ж організм його зберігає цілість, — міркувала Антоніда, до болю прикусуючи нижню губу, — невже ж не можна нічого вдіяти?.."

Знала, що зараз за Глібове життя бореться весь колектив Медичного Центру, складні кібернетичні машини перебрали всі можливі варіанти порятунку… А чи спробували той, що запропонувала вона, — подіяти сильним магнітним полем?

Позавчора працівниця Медцентру Марина запросила на берег Криму, а вона так легковажно погодилась… Летіли вранці на дирижаблі… Милувались сходом сонця, чарівними хмарами, блакитним серпом відродженого Дніпра, що зусиллями вчених набув первозданної форми часів Геродота… Купались увесь день, а ввечері весело повернулись монорейковою. Вона веселилась, а Гліб в цей час стояв закам’янілий… І навіщо вона поїхала? Заспокоїти нерви? Та хіба ж їх заспокоїш? А відеофон мовчить…

Лише опівночі засвітився екран, і Антонідя почула схвильований голос подруги:

— Ти не спиш?…

— Ні! — скрикнула і прикипіла поглядом до екрана-

— Є важливі новини…

СФЕРОЇДОВІ ПРОПОНУЮТЬ БЕЗСМЕРТЯ

Після хвилинної розгубленості, яка інколи трапляється і в таких високоорганізованих істот, як сфероїди, наш мандрівник таки змусив працювати свій координаційний центр. Найперше, звичайно, вирішив оглянути корабель і з’ясувати причину аварії. Довго снував понад ним, перевіряв, чи цілі опори — а вони були зовсім не ушкоджені, розв’язав задачу з п’ятьмастами невідомими, щоб вирахувати ударну силу хвиль, і зробив єдино правильний висновок: горизонтальне положення корабля є наслідок дії плинної речовини. Але ж коли він саджав корабель, лінія, що відділяла її від рівнини, була досить далеко. Отже, текуча речовина прийшла сюди, очевидно, під впливом супутника, а раз прийшла, то, звичайно, і відійде, підкоряючись законові періодичності. Сівши в безпечному місці, Сфероїд заходився розв’язувати задачу з п’ятьмастами двома невідомими, щоб з’ясувати періодичність цього явища. Задача виявилась нелегкою, і, коли він закінчив її розв’язувати, плинна речовина иоча1 ла відкочуватись. Незабаром корабель лишився на твердому.

Не марнуючи часу, Сфероїд подався розшукувати мінерали з міцною кришталевою граткою. Підваживши апарат, наскільки дозволить важіль, він встановить опору з мінералів. Опустить важіль, поставить його на підставку з таких же мінералів і підніме апарат ще на якусь дещицю. Таким робом нарощуватиме опору, можливо, викладе ще одну чи дві, і коли ніс апарата підніметься хоча б на 45° — можна буде стартувати!

Звичайно, підйом космічного корабля до стартової готовності процес тривалий, дуже тривалий, але золотого правила механіки не обминеш, виграш у силі обов’язково супроводжується програшем у часі…

Сфероїд полинув над поверхнею планети, прямуючи до гір, що бовваніли на обрії. І він не помилився: чисті кристалічні шари виходили тут з кори планети. І не треба вдаватися до миттєвого вивільнення енергії, щоб подрібнити їх — це, мабуть, колишній кар’єр, бо в широкій заглибині повно всяких за розмірами мінералів, бери і транспортуй до корабля.

Випустивши зі свого тіла троє видовжень, Сфероїд спробував підняти мінерал, не менший розміром від нього самого. Та де там, і не зрушив! Видовження затремтіли від напруження, і це викликало неприємне почуття аварійності в усьому організмі. Сфероїд перестав силкуватись, а натомість вмостився на гладенькій площині мінералу, щоб відпочити і поповнити витрачену енергію.

Навколо громадились мовчазні скелі, і там, куди не сягало проміння Голубих Сонць, лежали густі тіні. Було абсолютно тихо. І все-таки ця тиша чомусь насторожувала Сфероїда, і він з жалем пригадав свого колегу, якого поглинув космічний простір. Як би оце було добре, коли б він був тут! Можна було б провадитиірбмін інформацією… Так, певне, він запропонував би якийсь ефективний спосіб ліквідації аварії. Хоча б, наприклад, такий. Ввімкнути двигуна і просунутись до текучої матерії. А потім… Та це ж просто чудо! Потім… От тільки треба розрахувати, чи витримає корпус апарата тертя об ґрунт. Тертя… тертя… Але ж його можна уникнути! Треба тільки почекати, доки повернеться плинна речовина. Це вона спричинилася до аварії, вона ж і допоможе вийти з цієї ситуації.

Зосередженість на розв’язанні досить складної задачі не заважала Сфероїдові безперервно одержувати інформацію про навколишній простір. І ось він таки вловив слабкі звукові коливання, які легкими хвилями порушували тишу. Коливання наростали, посилювались, а потім стихли. Причаїлась якась енергія, Сфероїд сприйняв її присутність, але інформація надходила така невиразна, нечітка, що годі було й думати про якісь певні висновки. Та чекати довелось недовго. Тишу збурили, розтяли, розтрощили на дрібні скалки два потужні вибухи. В протилежних кінцях кар’єру, там, де залягла тінь, спалахнули сліпучі ядра. Скелі здригнулися, вибухова хвиля скинула Сфероїда з мінералу… Наледве встиг він сховатися за тильний бік мінералу, як знову вибухи стрясли простір між скелями. Тепер вони лунали один за одним, і незабаром частота їх так посилилась, що неможливо було вловити інтервали між ними — це був суцільний гуркіт!

"Що воно? — міркував Сфероїд. — Навіщо таке страхітливе, катастрофічне вивільнення енергії?"

А вибухи гуркотіли й гуркотіли.

Сфероїдові було ясно, що це не природне явище, а діяльність конусоподібних. Але яка її мета? В чому її сенс?

Нарешті грімкотіння вщухло.

Сфероїд виткнувся із своєї схованки і відразу зафіксував присутність двох конусоподібних істот — одна засіла в тіні ліворуч, друга — праворуч. Космонавт одразу та встановив з ними контакт. Поінформував, хто він і звідки, а потім спитав:

— Що тут сталося?

— Вони напали на нас! — відгукнулося зліва.

— Ні! Це вони вчинили агресію! — долинуло справа. Сфероїд здивувався, почувши оте "вони", бо кожен з ворогуючих таборів нараховував по одному конусоподібному, лише по одному.

— Нас було багато! — пояснив лівий. — Не тисячі — мільйони полягли в битвах!

— Цілі покоління пішли в небуття! — завзято додав правий. — Але я доведу їхню справу до переможного кінця! Дерево те таки наше!

— Переможу я! — вигукнув лівий! — Бо дерево споконвіку наше!

— За яке дерево ви так б’єтеся? — спитав Сфероїд. — В радіусі міліод[7] немає жодного дерева!

— Навколо, і там і тут, були тінисті гаї, — відгукнувся лівий. — А поміж оцими скелями стояло самотнє дерево, яке належало нам…

— Воно росло ближче до наших лісових масивів! — гукнув правий. — Те дерево наше!

Сфероїд зажадав пояснень:

— Що ж то за дерево таке рідкісне, що за нього віддано стільки існувань?

— Нічим те дерево не прикметне, — відповів один. — Тут принцип головне!

— Звичайнісіньке дерево, — підтвердив другий. — Але справедливість мусить здійснитися!

— Принцип… Справедливість… — повторив Сфероїд. — Але ж дерева того давно вже немає?

— І гаї, і пущі, й діброви — всі погинули в полум’ї боїв! — ствердив лівий.

— Сліду не лишилось, — додав правий.

— То ви б уже замирилися, — запропонував Сфероїд.

— Що?! — почулося зліва.

— Що?! — відгукнулося справа.

— Проголосіть мир!

— Геть звідки, доки цілий! — пролунало зліва.

— Забирайся, війна триває! — відгукнулося справа.

Сфероїд мерщій кинувся з цього кар’єру війни. І як тільки перевалив за невисоку гору, — позаду оглушливо загрімкотіло. "Дивовижні істоти, — міркував космонавт. — Одні в темряві шукають світла, інші спалахами освітлюють день".

Відкривши люк свого апарата, Сфероїд сидів деякий час на порозі, намагаючись вловити відлуння вибухів. Але сюди воно не долітало.

Раптом з боку плинної речовини вигулькнуло двоє конусоподібних.

"Невже замирилися? — подумав космонавт. — Це добре, коли здоровий глузд перемагає".

Конуси, весь час відштовхуючись від ґрунту, досить швидко наближалися до нього... І все ж таки він встиг розв’язати своє рівняння про старт з текучої матерії. Наслідок вийшов позитивний, отож Сфероїд повнився приємними емоціями. Якщо б визначати його стан нашими земними поняттями, то можна сказати, що він мав хороший настрій, був у гуморі.

Конуси повідомили:

— Ми від Наймудрішого.

"Отже, це не ті, — не зовсім вдоволено подумав Сфероїд. — Бійка в горах, значить, продовжується".

— Що змусило вас облишити пошуки мудрості і вийти під проміння Голубих Сонць? — приблизно так, як на нашу мову, спитав він осінмудів.

— Наймудріший послав нас до тебе, — сприйняв у відповідь, але чи вони сигналізували обоє разом, чи котрийсь один із них — розрізнити не міг.

— Мої рецептори готові сприймати.

— Наймудріший вітає тебе від усієї глибини своєї мудрості!

— Отой самий Наймудріший, біля якого я провів стільки приємних годин?

— Він хотів призвичаїти, прилучити тебе до мудрості. Ну і дізнатися, чи ти часом не з Вищих Сфер?

— Я зворушений його люб’язністю.

— Наймудріший запрошує тебе до себе, космічний блукачу.

— Нащо мені пастка, хоча б і мудра?

— Ти одержиш безсмертя.

— Тобто житиму завжди?

— Так, житимеш доти, доки твоїй духовній субстанції не стане тісно в матеріальній оболонці. Матимеш безмежну можливість удосконалюватись, пізнавати вічну мудрість.

— І як цього можна досягти?

— Пішовши з нами прокладати Шлях Мудрості.

"Бідні ви створіння, — зробив собі висновок Сфероїд. — Ваше безсмертя не дає вам життя". А їм передав таке:

— Занурившись у темні глибини, я втрачу велетенський океан Всесвіту, сяйво Голубих Сонць… Хіба це мудро? Погляньте на них — які вони прекрасні!

— Ми відвикли… нас засліплює… Рушаймо до Наймудрішого! — Осінмуди пострибали в тінь апарата, закликаючи і його до себе. — Чого ти вагаєшся, блукачу? Тобі однаково не втекти з цієї планети. Рушай мерщій з нами!

— Ні, не хочу я вашого безсмертя! Не буду скніти на тому шляху, який нікуди не веде.

Якесь дивовижне, досі не знайоме йому піднесення сповнило увесь об’єм Сфероїда. Може, це передчуття нових відкриттів? Чи звабність простору, чи кеусвідомлена робота аналізатора?

Він навіть не сприйняв їхньої відповіді — чи то якоїсь погрози, чи в’їдливої іронії — так захопило його нове відчуття.

Осінмуди зникли, певне, подалися до свого Наймудрішого.

Сфероїд полинув усередину поваленого апарата. Уже мав точно обміркований план старту.

РУМ’ЯНЦІ НА ЩОКАХ

— Антонідо, дорогенька, — світлішало обличчя подруги на екрані відеофона. — Тільки прошу заспокоїтись. Гліб живий! Дія магнітного поля дає ефект… Вже повернув голову… І рум’янці з’явились на щоках… Такий він молодий і гарний… Весь Медцентр на ногах… Академіки з усіх континентів!

Гаряча хвиля почуттів огорнула Антоніду. Вона навіть підвестися не може. Скроні затисла руками, невідривно дивиться на екран, і очі її повняться слізьми.

— Тепер ти можеш лягти й спочити, — заспокоює подруга.

Але Антоніда лише усміхається — який там відпочинок!

— …А вранці, коли сонце зійде, — прибувай…

— Прилечу!..

НЕСПОДІВАНЕ ВІДКРИТТЯ

Сфероїд примостився біля головного екрана, пильно спостерігаючи за густою рідиною. Розрахунки обіцяли приплив. Але зараз, коли його зорові аналізатори фіксували дрібненькі одноманітні хвилі, Сфероїд міркував про те, що зовсім не стосувалося ні хвиль, ні самого старту. Йому так і хотілося облишити все і зробити ще хоч із тисячу світлограм, щоб таки переконатися, що він не помилився… Ні, це просто неймовірно, неможливо, щоб Голубі Сонця… Ні, ні, він тисячу разів — не менше, як тисячу! — перевірить і тільки тоді передасть інформацію на рідну планету. Звичайно, він міг помилитися, адже метою спостережень Голубих Сонць та супутника було визначення моменту припливу, і зміщення ліній на світлограмі Сфероїд помітив цілком випадково… Так, випадково. А хіба в історії мало було випадкових, а проте великих відкриттів? Може і йому випала роль славетного відкривача…

Все це Сфероїд обмірковував, стежачи за ритмометром: поділки приладу показували, що хвиля припливу має з’явитися от-от. І справді, на екрані виросла блакитна стіна і з великим шумом рушила до корабля. Ближче, ближче, ближче. Рідина охопила корабель і легко підняла його над твердою поверхнею. Поштовх! Це увімкнувся двигун, і корпус глухо загудів. Корабель неквапно поплив на широкий простір, в якому

хиталися, дробилися відбитки Голубих Сонць. Десь там, у глибині, Причаїлися чудні істоти, які вважають, що осягнули останню інстанцію мудрості. А справжню мудрість, мабуть, приховують Голубі Сонця… Але якщо світлограма підтвердиться, то вони недосяжні! І не тільки тепер, а вже, мабуть, давно, дуже давно Сонця неприступні для безпосереднього вивчення… А може, в цьому і вся філософія існування — безконечний пошук, безконечне прагнення до недосяжного? Ех, як Сфероїдові хотілося оце зараз поділитися своїми думками! Та біля нього нікого не було, він самотній у своєму космічному кораблі, цілком самотній. Довелося знову доручати свої думки реєструючому апаратові! Сфероїд, утворивши видовження, підсунув до себе прозорого кришталевого кубика. З жалем подумав, що інформацію цей прилад прийме і збереже, але ж якби порозмовляти з ним!…

Вольовим зусиллям Сфероїд змусив себе думати лише про старт. У космосі він почуватиме себе набагато безпечніше, ніж на оцій спустошеній планеті. Там він проведе точніші спостереження за Голубими Сонцями — не заважатиме атмосфера.

Посилаючи електромагнітні хвилі, міряв товщу плинної речовини. Чим далі плив, тим більша була товща.

Поспішав до вантажного сектора і, добре попрацювавши, звільнив останню камеру від усього, що там було. Інструмент, запасні частини, банки енергоживлення і багато всяких припасів розмістив по інших, герметично закритих камерах. До цієї ж він зараз накачає текучої речовини, і під її вагою корма корабля опуститься вниз, а ніс націлиться в небо. За розрахунками, корпус корабля підніметься вгору не менш як на 70–75°. Отоді й можна буде стартувати.

Чимало часу довелося витратити на проектування, а тоді й на виготовлення спеціального фазового провідника, по якому рідина має транспортуватись до камери. Один кінець цього провідника Сфероїд кинув через люк за борт, другий протяг у камеру, призначену для заповнення. І як тільки приєднав живлення — плинна речовина,

обліплюючи провід, попливла по ньому в корабель. З кінця провідника спочатку капали краплі, а потім полився тоненький струмок. Спостерігаючи, як прозора рідина поволі розливається по камері, Сфероїд подумав, що, може б, варто виготовити ще один або й кілька проводів, але здійснювати цієї думки не став. Зрештою він має час!

Пам’ять нагадала про Голубі Сонця, і свідомість знову повернулася до тієї теми. Якщо їхній рух підтвердиться, то як же пов’язати це з моделлю конечного Всесвіту?

Сфероїд полинув довгими переходами до своєї обсерваторії. Голубі Сонця сяяли в небі, як і раніш, але він уже знав, що вони невпинно віддаляються… Зробив кілька світлограм, і ці підтвердили: відбігають. І що… вони зможуть щезнути зовсім?

Дивовижно збудований світ! Увесь він — рух, вічний, неспинний рух. Оцей рух невтомно конструює, творить об’єкти, поєднуючи їх у системи, і тут же руйнує, щоб витворити нові зв’язки, нову картину Всесвіту…

Отакі думки викликало у Сфероїда зміщення ліній на світлограмах. Він уже й не дивився на них. Уява силкувалася охопити грандіозну картину світобудови. Він досі ще не знав, яке місце в цій картині займають Голубі Сонця, а вона розпливалась, розпадалась на окремі фрагменти і не було ніякої можливості з’єднати, зліпити їх в цілісну систему. Краї цього континууму губилися десь за обрієм уяви. До того ж швидке віддалення Голубих Сонць загрожувало остаточно перекреслити модель Всесвіту. Справді, як узгодити це явище із закритою структурою видимого Простору? Невже простір більшає, розширюється? Парадокс! Диво дивне, та й годі.

Довго ще замислений Сфероїд перебував у своїй обсерваторії. Заколисаний якимись невиразними емоціями, він, здавалося, забув про все: і про космічний корабель, і про цю планетку, з якої треба стартувати.

Зрештою отямився. На сьогодні емоцій досить, хоча вони й мають філософське забарвлення. Діяти, діяти! Стартувати до рідної планети… Попередити про поведінку Сонць…

Оглянув усі найголовніші вузли корабля — адже попереду довге плавання глибинами космосу. Ліквідував виявлені неполадки, відрегулював і настроїв механізми та апаратуру. Тим часом рідина вщерть наповнила камеру, задня частина корабля занурилась у прозору товщу, а ніс націлився в небо.

Сфероїд влаштувався біля головного пульта. Перевірив готовність. Численні датчики засвітилися зеленим світлом — усе гаразд: корабель загерматизований, рушійний блок готовий до роботи, склад атмосфери і тиск в нормі.

Зараз він увімкне…

Та, поглянувши в оглядовий екран, Сфероїд помітив: щось вовтузиться біля вхідного люка. Що це? Невже хтось із осінмудів? Так і є — осінмуд обмацує люк, певне, сподіваючись дістатися всередину. Невже вони гадають, що він таки залишиться, щоб нидіти на їхньому так званому Шляху Мудрості? Е ні, чого не буде, того не буде…

Сфероїд увімкнув на одну поділку захисне поле, і осін-муда тієї ж миті відкинуло від корабля. Його корпус шубовснув у товщу плинної речовини, але швидко виринув і заколихався на хвилях.

Знову прямує до корабля!

— Слухайте, — звернувся до нього Сфероїд, збуджуючи хвилі силового поля, — даремні ваші зусилля, тут я не лишуся! Пуск двигунів загрожує вашому існуванню — віддаляйтесь!

Конусоподібний благав зачекати, просився до корабля, хотів обмінятися інформацією на зовсім іншу тему. Сфероїд впустив його. Між ними відбулася приблизно така розмова:

— Хіба ви не впізнали мене? — спитав осінмуд.

— Усі ваші конуси дуже подібні.

— Я… я той, кого досі вважали Наймудрішим.

— Чого вам треба?

— Я прошу взяти мене з собою.

— Он як! — здивувався Сфероїд. — У космос?

— Так, у космос.

— А Шлях Мудрості?

— Трапилось непередбачене. Шлях, який я намагався прокладати прямо, пішов по кривій і… замкнувся. Ми вийшли до початкових плит. І я вирішив…

— Цікаво! Нарешті з’ясувалось…

— Так. Вороття мені немає. Якщо ви не візьмете з собою, я змушений буду припинити своє існування. Он гляньте.

Вони обоє звернули увагу на оглядовий екран — було добре видно: вхідний люк буквально обліпили конусоподібні.

— То вони за мною, — констатував Наймудріший.

— Ну що ж, я згоден узяти вас!

— Відлітаймо, відлітаймо, а то вони…

— Нічого, зараз ми попросимо дати нам спокій.

Сфероїд увімкнув захисне поле на три поділки. Заповзяті осінмуди відлетіли — кожен по своїй траєкторії — далеко від корабля і шубовснули в хвилі.

Тієї ж миті ревнули двигуни — аж стінки корпусу завібрували. Сфероїда і Наймудрішого притиснуло до їхніх місць, давило, душило, стискувало. Особливо дісталося незвиклому до цього конусові — основа його збільшилась у діаметрі, а вершина помітно осіла. Коли двигуни замовкли, він ще довгенько не міг прийти до норми. Сфероїд змушений був наснажувати його енергією.

— Ну як? — спитав Сфероїд, коли Наймудріший опритомнів.

— Пошуки істини і тут нелегкі, — відповів той. — Але ж яка велич навколо!

І вони обоє задивилися в безмежний, пройнятий світлом космос. Корабель узяв курс до планети Сфероїдів.

ТИМ ЧАСОМ НА ЗЕМЛІ…

Так, після щасливого оживлення медики радили йому не напружувати мозку, не обмірковувати наукових проблем — "щадити нервову систему". А він не може не думати про свій космічний експеримент…

Був у цьому польоті один фактор, дії якого досі ще ніхто не відчував. Цей фактор — субсвітлова швидкість. Поступово розганяючись, з перевантаженням усього в 2 "ж", ракета досягла швидкості 250 тисяч кілометрів на секунду! Недаремно ж вона й звалася "Промінь"…

Те, що вони бачили, не можна забути. Зі збільшенням швидкості зорі скупчувалися у півсфері в напрямку руху. З боків і позаду зяяла цілковита чорнота, тільки де-не-де жевріли окремі цятки. А спереду сяяли міріади сліпучо-яскравих зірок.

Оця картина неба і була особливо вражаючою, приголомшливою.

О Всесвіте! Який же ти дивовижний, — який складний і прекрасний… Чи настане мить, коли мислячий мозок проголосить: я розкрив твої таємниці, Всесвіте, я простежив усі твої неймовірно складні зв’язки, усі комбінації, усі причини й наслідки? Гай-гай… Можна тільки марити про це, та й то не вголос.

Під вагою великих мас вгинається простір — це показали численні спостереження над відхиленням променів побіля гігантських зірок. Виходить, Всесвіт наш витворився по замкнутій, закритій моделі…

Гліб Максимович добре пригадує лиця товаришів, коли вони обмірковували цей наслідок. Усі були дуже здивовані. Тоді він сказав:

— Ну, а що коли б було навпаки — відкрита модель? То це вас не здивувало б?

Усміхнулись. Але все-таки чомусь сподівались відкритої моделі. Чому? Хіба не однаково?

Особливо хороший настрій охоплював Гліба Максимовича тоді, коли він залишався наодинці зі своїми унікальними приладами. Дух експерименту, передчуття чогось великого — хто цього не пережив,

той… А втім, у кожної мислячої людини, певне, бувають такі моменти, незалежно від масштабу праці. Гліб Максимович добре пам’ятає той душевний стан, що виник у нього перед вирішальним експериментом. Так, ніби в нього вже була в’язка ключів, які він підібрав, щоб одімкнути цілу анфіладу кімнат у Лабіринті Знання. Він уже побував у багатьох, вивчив їх, зробив доступними для всіх. І тепер ось треба підібрати ключа до важенних дверей, які закривають вхід до найбільшої зали. Гліб Максимович усіма фібрами душі відчував, що за тими дверима приховано щось дуже значне, таке значне, що його аж острах охоплював.

Він уже навчився одержувати кварки — цеглинки, з яких складаються елементарні часточки. Допомогла установка, яку він жартома назвав псевдоприскорювачем. Прийомний отвір її встановлено на поверхні корабля, а весь компактний агрегат міститься в лабораторії. Разом з ракетою установка рухається з субсвітловою швидкістю навстріч потокові часточок, розігнаних магнітним полем Галактики. Лабораторія-космос! Тут і вакуум найіде-альніший, і джерело часточок різних енергій невичерпне. Він терпляче, довго й уперто фільтрував космічну зливу, аж поки осцилографи не зареєстрували невідому досі часточку.

— Кварк! — вигукнув він як несамовитий, розглядаючи фотографію ледве помітного сліду невідомого космічного гостя. — Кварк!

Всі розглядали цю фотографію з невимовним захопленням. Так, мабуть, дивиться сліпець, якому щойно повернуто зір.

— Коли б ми не привезли на Землю нічого, окрім цієї фотографії, — сказав Старший, — і тоді експедиція вважалася б успішною.

Всі вітали Гліба Максимовича з успіхом. Ні, космос таки не зрадив їхніх сподіванок. Скільки зусиль витратили вчені, щоб здобути, впіймати цю часточку в земних умовах! Вона була давно передбачена теоретично, її властивості описані, а от минали роки, і ніхто не бачив її сліду… Ось він, ось…

Відкриття кварка і привело Гліба Максимовича до тих кованих із найтвердішої криці дверей, перед якими він зупинився з острахом у серці. Там, за цими дверима, — Першооснова матерії. Першооснова! Розщепити кварк.

Інтуїтивно Гліб Максимович відчував: кварк складається не більше як із двох компонентів. Так, так, не більше двох. І один із них — напевне! — хронотон. Що це за компоненти? Часточки? Поля? Чи те й друге одночасно?

Експеримент обмірковував довго і болісно. То сидів із самописко̀ю в руці і креслив якісь каракулі, то, долаючи збільшену вагу, ходив по лабораторії — шість кроків туди, шість назад. То вдивлявся у слід кварка і мугикав пісеньки.

Розщепити кварк… Якщо один крок до Першооснови, то… чому ж його не зробити? Першооснова мусить мати всі фізичні характеристики, в тому числі й часову. Бо матерія не може існувати поза часрм. А раз є така властивість — часова, — мусить бути і її носій, хронотон! Отже, хронотон — складова частина Першооснови. І що ж буде, коли їх розщепити? А чи можливо це взагалі? Відірвати хронотон — чи не значить це знищити частку Першооснови? Хотілось би бачити людину, яка знищила хоча б елементарну частку… Так, це, звичайно, виключається. То що ж, розщеплення неможливе?

Не одну безсонну "ніч" провів Гліб Максимович, підбираючи ключа до тих неймовірно міцних дверей. Інколи його охоплював страх. Снилося: він переступав поріг і… падав у прірву. Довго падав, і його мучило млосне чекання удару — ось, ось… Прокидався спітнілий, серце — як не вискочить з грудей. Тоді давав собі спочинок, займаючись якимсь дріб’язком. Але тяжіння головної теми відчувалося кожної миті.

Одного разу, спостерігаючи в ілюмінатор чорнісіньке небо, раптом подумав: "А хіба реакція не може йти інакше? Скажімо, так.

Першооснова, віддаючи свій хронотон, тут те захоплює хронотон бомбардуючої частки?" Може бути й так! Якої ж то енергії потрібно, щоб "відколупувати" хронотони? Хоча не обов’язково великої. Треба застосувати широкий спектр… А як поводитимуться вільні хронотони? Неймовірно — вільні часточки часу! Вони, певне, мусять бути надзвичайно активними.

Гліб Максимович не лише відчував небезпеку експерименту, він знав напевне, що виникне загрозлива радіація. Та про відступ не могло бути й мови. Раз у нього є таран, то хіба можна не вдарити по тих дверях?

Пригадує, як перед початком експерименту гладив обома руками голову, щоки.

Увімкнув псевдоприскорювача. Погляд на прилади — все нормально. Почали з’являтися кварки. "Ану ж ударимо по них протонами!"

Пуск!

…Далі не пригадує нічого. Анічогісінько — аж до того моменту, коли опритомнів у Медцентрі.

Що ж сталося?

Йому хочеться думати, що відколоті від кварків хронотони з’єдналися з хронотонами його власного тіла і… нейтралізували їх. Звідси й відсутність життєвих процесів.

Ну, а потім? Чим пояснити оживлення?

Доводиться припустити, що хронотони взаємодіють з магнітним полем. Зайвину їх "змили" силові лінії…

Охоплений спогадами, Гліб Максимович не помітив, як відчинилися двері.

— Антонідо!

Вона йшла до нього з букетом троянд у руці. Сліпуче зблискувала срібляста росинка. Та найяскравіше сяяли її великі блакитні очі.

— Антонідо, люба!

Вона й собі щось скрикнула і припала йому до грудей. Довго не могла вимовити й слова.

— Ой, візьми ж троянди, — згадала. — Бачиш, як сяє росинка?

— Це, мабуть, тому, що її освітлюють твої голубі очі… Вони й для мене сяють, неначе сонця… Голубі Сонця…